

HODNOCENÍ EFEKTIVNOSTI PRÁCE UČITELE VE VYUČOVACÍ JEDNOTCE TV POMOCÍ METODY ANALÝZY DIDAKTICKÉ INTERAKCE

TAĀANA METELKOVÁ

1. ÚVOD

K nejobtížnějším objektům zkoumání pedagogiky patří činnost učitele a žáka v didaktickém procesu. Smyslem činnosti učitele při realizaci obsahu vzdělávání je aktivizování žáka, tedy změna tradiční převážně receptivní funkce žáka při komunikaci na produktivního účastníka komunikace (MUŽÍK 1994).

V minulosti převažoval ve školním vzdělávání „informativní typ vyučování“, který má dodnes na školách všech stupňů převahu. V TV se projevuje především jednosměrným sdělováním poznatků žákům, zadávání úkolů s požadavkem okamžité pohybové odpovědi, schematickým uplatňováním didaktických zásad a pravidel a stereotypní organizací žáků.

Pod vlivem nových poznatků o procesu učení začínají pronikat do škol i jiné koncepce výchovy a vzdělání, založené na promyšlené konstrukci učebních cílů, vyvolávající kvalitativně vyšší učební aktivitu žáků. Interakce a komunikace mezi učitelem a žáky tvoří z tohoto hlediska výchozí kategorie didaktiky, které umožňují kvalitativně nový pohled na didaktické jevy (MUŽÍK 1994).

Významným přínosem pro záměr zkvalitnit vyučování i učení v TV se stala teorie řídicích stylů (DOBRY 1988), která je konkrétním návodem, jak změnit vyučovací stereotypy učitele a aktivizovat učební činnost žáka.

Integrovaný přínos všech stylů je vyjádřen v pojmu „spektrum didaktických stylů“.

Styly jsou označeny:

A – příkazový,

B – praktický,

C – reciproční,

D – SE SEBEHODNOCENÍM,

O VOLBĚ

F – s řízeným objevováním,

G – se samostatným objevováním,

H – s autonomním rozhodováním žáka o učivu,

I – S AUTONOMNÍM ROZHODOVÁNÍM ŽÁKA

STYLU.

E – s nabídkou,

S přechodem od stylu A k I se přenášejí rozhodnutí na žáka, zvyšuje se žákova samostatnost a míra produktivního chování žáka na úkor reproduktivního.

1. PROBLÉM

Hodnocení efektivnosti práce učitele ve vyučovací jednotce TV je součástí výzkumu prováděného na základní škole v Albrechticích nad Orlicí (okres Rychnov nad Kněžnou) a v Hradci Králové, jehož cílem je získání co největšího množství informací o pohybovém režimu žáků na dané škole.

Cílem výzkumu je popsat interakční profily učitelů TV a podat zpětnou informaci o charakteru jejich vyučovací činnosti.

Výzkumné otázky:

a/ z hlediska kvantitativní analýzy vyučovací činnosti učitele:

1. Jaké formy chování učitele převládají ve vyučovací jednotce u jednotlivých učitelů?
2. Jakými charakteristikami se vyznačuje obsah didaktické interakce u jednotlivých učitelů?
3. Jaká je frekvence didaktických situací učitel – žák, učitel – skupina a učitel – třída u jednotlivých učitelů?
4. Jaké je zastoupení jednotlivých řídicích didaktických stylů u jednotlivých učitelů?

b/ z hlediska kvalitativní analýzy vyučovací činnosti učitele:

1. Jaké tendence se projevují ve vztahu emocionálnost – neutrálnost u jednotlivých učitelů?
2. Jaké tendence lze uvést ve vztahu emocionálnost – neutrálnost v didaktických situacích učitel – žák, učitel – skupina a učitel – třída u jednotlivých učitelů?
3. Jaké tendence se projevují ve vztahu dominance – integrace u jednotlivých učitelů?
4. Jaké tendence lze uvést ve vztahu dominance – integrace v didaktických situacích učitel – žák, učitel – skupina a učitel – třída u jednotlivých učitelů?

3. METODIKA

Do výzkumu bylo zahrnuto 5 učitelek na 1. stupni ZŠ ve věku (25 – 50 let) s délkou praxe (2 – 27 let).

Použitá metoda Analýzy didaktické interakce (ADI) je jednou z variant systematického pozorování, patří mezi techniky kategoriálního systému, probíhá bez účasti pozorovatele v přirozených podmínkách. Metoda ADI je podrobně popsána v publikaci DOBRÉHO a kol. (1997).

ADI je standardizovaná metoda, která je charakterizována přiměřenou validitou, reliabilitou, citlivostí a hospodárností. Využívá observační, záznamní a výpočetní techniku k získání dat o činnosti účastníků didaktického procesu ve vyučovací jednotce TV. Na základě získaných dat umožňuje reprodukci didaktického procesu.

Předností ADI je vysoká spolehlivost získaných didaktických faktů, časová neomezenost při jejich zpracování a možnost uchování pro další výzkumy.

Nevýhodou metody ADI je hodnocení didaktické interakce především z hlediska učitele a poměrně zdouhavý a náročný způsob zpracování dat.

Základem ADI je 9 kategorií (označeny čísly 1 – 9), které mají různý počet subkategorií (označeny písmeny, celkem 78). Obsah, vlastnosti a změny chování učitele jsou registrovány v pětisekundových devítimístných jednotkách didaktické interakce (JDI) pomocí znaků obsažených v 9 kategoriích.

Kategorie:

1. formy učitelova chování, tvořící zjevnou část učitelovy činnosti,
2. formy chování žáka ve funkci,
3. formy chování skupiny žáků ve funkci,
4. formy projevu učitele,
5. druhy postojové aktivity učitele a míra vyjádření věcného obsahu,
6. druhy činnosti, které jsou předmětem didaktické interakce,
7. druhy činnosti žáka determinující současně vztah učitele v didaktické interakci k žákovi,
8. druhy činnosti skupiny žáků determinující současně vztah učitele v didaktické interakci ke skupině,
9. druhy činnosti třídy determinující současně vztah učitele v didaktické interakci ke třídě.

Fáze průběhu metody ADI:

- I. Pořízení snímku didaktické interakce ve vyučovací jednotce pomocí audiovizuální techniky.
- II. Přepis snímku do předtištěného formuláře a zakódování pomocí kategoriálního systému.
- III. Zpracování dat výpočetní technikou.
- IV. Interpretace získaných informací.

Výpočet indexu emocionálnost/ neutrálnost a dominance/ integrace:

$$\text{index } E/A = x_1 - x_2 / (x_1 + x_2) \quad \text{index } D / I = y_1 - y_2 / (y_1 + y_2)$$

x_1 (y_1) ... četnost JDI vyjadřujících emocionálnost (popř. dominantní postoj),

x_2 (y_2) ... četnost JDI vyjadřujících neutrálnost (popř. integrační postoj).

Stupnice hodnocení indexu:

velikost indexu měří intenzitu jevu

0,00 vyrovnaný podíl četnosti

0,01 – 0,20 zóna mírné intenzity

0,21 – 0,50 zóna střední intenzity

0,51 – 0,80 zóna silné intenzity

0,81 – 1,00 zóna krajní intenzity

4. VÝSLEDKY

Pomocí metody ADI byl zjišťován interakční profil 5 učitelek TV na 1. stupni ZŠ. Kvantitativní údaje byly přepočítány na procentové hodnoty, aby byla zajištěna alespoň hrubá objektivita získaných údajů.

Tabulky č. 1 demonstruje příklad celkového přehledu kvantitativních údajů o činnosti učitelky A v celé vyučovací jednotce (CVJ). Tabulka obsahuje procentové hodnoty vyjadřující podíly četnosti jevu jednotlivých subkategorií (A – L) na celé kategorii (1 – 9).

Tab.č.1. Celkový přehled kvantitativních údajů o činnosti učitele v CVJ – učitelka A

1	2	3	4	5	6	7	8	9
A	48,4	0 0	51,8	3,9	46,6	10,0	3,2	27,2
B	8,1	0 0	28,7	3,9	36,5	0 0	15,6	
C	7,5	0 0	1,8	48,9	14,6	21,6	5,8	28,2
D	19,6	0 0	0,3	4,1	0,2	0 0	26,4	
E	7,5	0 0	6,5	31,3	2,2	0 0		
F	2,8	0 0	0 7,8	0 0 0				
G	3,2	0 0	0 0 0 0,5	0 0,5				
H	1,2	0 0 0 0 0	1,0	0 2,2				
J	0,5	0 0	6,3	0 0 0 0 0				
K	1,3	0 0	4,6	0 0 0 0 0				
L	0 0 0 0 0 0 0 0							
Celkem	100	0 0	100	100	100	33,0	9,0	100

4.1. ANALÝZA FOREM CHOVÁNÍ UČITELE

Tabulka č. 2 ukazuje pro výzkum nejdůležitější formy chování učitele v CVJ a v hlavní části VJ (HCVJ): instrukce (1A), korekce (1B), zpětná informace (1C), pozorování (1G) a posuzování (1H).

Tab. č. 2. Formy chování učitele v CVJ a v HCVJ (v%)

CVJ	HCVJ									
A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	
1A	48,4	35,2	45,6	45,2	38,8	45,4	28,2	47,5	40,4	43,5
1B	8,1	13,7	5,1	8,2	11,0	7,7	16,7	9,1	10,4	13,5
1B	7,5	5,1	6,9	11,4	7,3	7,9	6,3	9,9	12,4	7,2
1G	3,2	22,4	12,3	21,7	18,6	3,1	25,7	3,8	24,4	14,8
1H	1,2	3,9	1,0	0,7	0 1,5	5,6	2,3	0 3,0		

4.2. ANALÝZA OBSAHU DIDAKTICKÉ INTERAKCE

Tabulka č. 3 obsahuje druhy činností, které jsou předmětem didaktické interakce: učební činnost (6A), organizační a přípravnou činnost (6B) a sociálně – mravní chování (6C).

Tab. č.3. Druhy činností, jež byly předmětem didaktické interakce v CVJ a v HCVJ (v %)

CVJ	HCVJ									
A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	
6A	46,3	68,4	60,4	69,0	49,2	41,0	68,4	48,3	67,4	48,1
6B	36,5	21,2	28,9	25,2	42,0	40,4	20,1	31,6	28,7	44,3
6B	14,6	9,7	8,7	2,3	6,3	16,3	11,4	17,1	3,9	7,6

4.3. ANALÝZA DIFERENCIACE PŮSOBNÍ UČITELE V DIDAKTICKÝCH SITUACÍCH

V didaktickém působení učitele rozlišujeme situace učitel – žák (U – Ž), učitel – skupina (U – S) a učitel – třída (U – T). Podíl jednotlivých situací ukazuje tabulka č. 4.

Tab. č. 4. Didaktické situace v CVJ a v HCVJ (v %)

CVJ HCVJ

A B C D E A B C D E

U–Ž 33,0 33,8 33,2 21,0 19,2 36,6 41,7 60,7 25,7 26,9

U–S 9,3 9,4 9,7 16,1 21,5 11,7 13,9 17,9 20,9 36,6

U–T 57,7 56,8 57,1 62,9 59,3 51,8 44,4 21,4 53,4 36,6

4.4. ANALÝZA POSTOJOVÉ AKTIVITY UČITELE K ŽÁKŮM

Postojovou aktivitu považujeme za kvalitativní znak didaktické interakce. Vyjadřuje vztah učitele k žákům i k učivu. Postojová aktivita se diferencuje na emocionálnost a neutrálnost. Emocionálnost zahrnuje dominanci a integraci.

Index E/N vyjadřuje vztah emocionálnosti a neutrálnosti v jednotkách didaktické interakce. V tabulce č. 5 jsou uvedeny indexy E/N vyjádřené na stupnici míry intenzity v CVJ a v HCVJ v porovnání s indexy ve vazbě s učivem v CVJ (CVJU) a v HCVJ (HCVJU) v celkovém pohledu (SUM) a v jednotlivých didaktických situacích.

Tab. č. 5. Index E/N

učitelka A

SUM U–Ž U–S U–T

CVJ střední E silná E střední E vyrov.

CVJU střední E krajní E střední E mírná E

HCVJ střední E silná E střední E střední N

HCVJU střední E krajní E střední E střední N

učitelka B

CVJ mírná E střední E střední E mírná N

CVJU mírná E střední E střední E mírná N

HCVJ mírná E střední E střední E mírná N

HCVJU mírná E střední E střední E střední N

učitelka C

CVJ střední E silná E střední E mírná E

CVJU střední E silná E vyrov. mírná E

HCVJ střední E silná E střední E mírná E

HCVJU střední E silná E vyrov. mírná E

učitelka D

CVJ mírná E silná E střední N mírná N

CVJU mírná E silná E střední N mírná N

HCVJ mírná N silná E silná N střední N

HCVJU střední N silná E silná N silná N

učitelka E

CVJ střední E silná E mírná E mírná E

CVJU střední E krajní E mírná E střední E
HCVJ mírná E silná E mírná E mírná N
HCVJU střední E krajní E mírná E střední N

INDEX D/I VYJADŘUJE VZTAH DOMINANCE A INTEGRACE V JEDNOTKÁCH
DIDAKTICKÉ INTERAKCE. TABULKA Č. 6 JE PODOBNÁ JAKO U INDEXU E/N.

Tab. č. 6. Index D/I

učitelka A

SUM U-Ž U-S U-T

CVJ silná D silná D krajní D krajní D
CVJU krajní D krajní D krajní D krajní D
HCVJ silná D silná D krajní D silná D
HCVJU krajní D krajní D krajní D krajní D

učitelka B

CVJ střední D střední D silná D střední D
CVJU střední D střední D silná D silná D
HCVJ střední D mírná D silná D mírná D
HCVJU střední D mírná D silná D mírná D

učitelka C

CVJ silná D silná D silná D krajní D
CVJU silná D silná D silná D krajní D
HCVJ silná D silná D silná D silná D
HCVJU silná D silná D silná D krajní D

učitelka D

CVJ střední D mírná D střední D střední D
CVJU mírná D mírná D střední D střední D
HCVJ mírná D mírná D silná D střední D
HCVJU mírná D vyrov. silná D mírná D

učitelka E

CVJ mírná I střední I mírná D mírná I
CVJU střední I silná I mírná D silná I
HCVJ mírná I střední I střední D střední D
HCVJU střední I silná I vyrov. střední I

4.5. ANALÝZA VYUŽITÍ DIDAKTICKÝCH STYLŮ

Tabulka č. 7 ukazuje procentuální zastoupení didaktických stylů v CVJ, které se v jednotlivých vyučovacích jednotkách vyskytly: styl příkazový, praktický, reciproční, se sebehodnocením a s nabídkou.

Tab. č. 7. Zastoupení didaktických stylů v CVJ (v %)

ABBAE

příkazový	72,4	43,2	51,0	60,0	52,6
praktický	12,5	51,6	43,4	32,7	30,6
reciproční	12,0	0	0	0	0
se sebehod.	2,1	5,2	1,4	0,6	2,0
s nabídkou	1,0	0	4,2	6,7	14,8

5. DISKUSE

Uvedené výsledky nelze příliš zobecňovat, neboť vyučovací jednotky nebyly zcela jednotné (různý typ VJ, obsah učiva, počet cvičících žáků apod.) a soubor učitelů byl příliš malý. Proto jsem se především zaměřila na charakteristiku interakčních profilů jednotlivých učitelek.

6. ZÁVĚR

Uskutečněný soubor ukázal možnost, jak ovlivnit a regulovat tradiční vyučovací činnost učitele TV s převažujícím příkazovým stylem.

Získané výsledky budou využity pro vytvoření komplexního programu „Zdravotně orientované TV“ na základní škole v Albrechticích nad Orlicí a v Hradci Králové, který spočívá v zajištění dostatku příležitostí pro aktivní pohyb žáků, začlenění zdravotně orientovaných pohybových aktivit a inovovaného přístupu k žákům a k řízení výuky do povinného předmětu TV i do jiných organizačních forem vzdělávání v průběhu dne, v propagaci zdravotně orientovaných pohybových aktivit vůči žákům a rodičům, ve spolupráci s řediteli školy a jinými učiteli atd.

7. LITERATURA

DOBRÝ, L. Didaktika sportovních her. Praha: SPN, 1988.

MUŽÍK, V., HURYCHOVÁ, A. K novému pojetí didaktiky TV. In. Sborník prací PedF MU v Brně. Brno: PedF MU, 1994, svazek 129, č. 10.

AUTORKA – KONTAKT:

Mgr. Taťána Metelková

Katedra tělesné výchovy Pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické
Hradec Králové